

OM BILLEDFORBUD

Et indlæg til samtalen om videnskabelighed og engagement mellem Per Bilde og Kirsten Nielsen

Af Mogens Stiller Kjærgaard

Det er ikke velopdraget at blande sig i andres samtale, men alligevel frister replikskiftet mellem Per Bilde og Kirsten Nielsen i *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, nr. 9, 1986, over evne.

S. 83f. ser Per Bilde med egne ord ikke rettere, end at Kirsten Nielsen:

» ... med sin bestemmelse og anvendelse af kategorien billedsprog, ganske på linie med den Svend Bjerg, som så taktisk hjerteligt har hilst hende velkommen, slipper vilkårligheden og subjektivismen løs i den teologiske og videnskabelige forskning.«

En iagttagelse som Kirsten Nielsen med et sideblik til Løgstrup søger at imødegå ved at påpege, at det frygtede anarki er under relativ kontrol på i det mindste op. cit. s. 90:

»Billedsproget har en vidde, de mange betydningspotentialer, der ikke hindrer det i at være prægnant i den konkrete situation, hvor teksten styrer tolkningen frem mod én bestemt tolkning. At der i brug og tolkning af billeder ikke hersker det totale anarki skyldes ikke formelle træk ved billedet, men den tradition og konkrete situation, det bruges i.«

Dette replikskifte udløser – i al dets korthed – to spørgsmål af en overordentlig central betydning.

For det første et videnskabsteoretisk problem. Er den omstændighed, at en videnskabelig disciplin beskæftiger sig med emner, som er vilkårlige og subjektive, ensbetydende med, at den pågældende disciplin selv antager en vilkårlig og subjektiv karakter? For det andet et metaforsteoretisk problem. Er der foruden den tradition og konkrete situation, i hvilken et billede bruges, også formelle træk ved billedet,

Om billedforbud

som styrer tolkningen frem mod én bestemt tolkning.

Det første spørgsmål kan besvares kort med en henvisning til den klassiske distinktion mellem en forskningsdisciplins meta- og objektplan.

Den omstændighed, at en given disciplin på objektplanet undersøger fænomener, som i enhver henseende har en irrationel, subjektiv eller vilkårlig karakter, er ikke nogen principiel hindring for, at den pågældende forskningsdisciplin på metaplanet udfolder sig rationelt, objektivt eller uvilkårligt.

Dette forhold gør sig også gældende, hvor fænomenet på objektplanet foruden at være irrationelt, subjektivt eller vilkårligt også er flertydigt.

Den omstændighed at et fænomen på objektplanet er flertydigt og derfor på metaplanet afstedkommer flere indbyrdes divergerende tydninger, er ikke ensbetydende med, at disse flere tydninger principielt er irrationelle, subjektive eller vilkårlige.

At bestemmelsen af et givet udtryks mulige betydning er afhængig af den faktiske kontekst i hvilken udtrykket forekommer, betyder ikke, at denne bestemmelse er vilkårlig eller subjektiv. Hvor der foreligger to eller flere konkurrerende tydninger af ét og samme flertydige udtryk i én og samme kontekst, er de respektive fortolkere forpligtet på en rationel argumentation for gyldigheden af en fortolkning frem for andre.

Dette gør sig så meget mere gældende for fortolkningen af metaforiske udtryk som det andetsteds er gjort gældende, at selve bestemmelsen af et udtryk som en metafor er betinget af forholdet mellem udtrykket og dets kontekst.¹

En undersøgelse af fire dominerende teorier om metaforens form viste, at de ikke er holdbare. En analyse af en række givne udtryk viste, at de i én kontekst kunne fortolkes bogstaveligt, mens de i en anden kontekst kunne fortolkes metaforisk. Det er med andre ord ikke muligt at opstille andre kriterier for metaforens form end det såkaldte kontekstkriterium.²

Dette betyder imidlertid ikke, at det metaforsteoretiske spørgsmål om, hvilke faktorer det er, der er bestemmende for tolkningen af en

given metafor, udtømmende kan besvares med en henvisning til den tradition og konkrete situation, inden for hvilke metaforen bruges.³

Fortolkningen af en given metafor er i en vid udstrækning betinget af metaforens kontekst, men dertil kommer en række betingelser, som har deres baggrund i forhold, som angår metaforens funktionelle struktur.

For en umiddelbar betragtning forekommer en metafor som f.x. 'Mennesket er en ulv' at være et subjekt-prædikat udtryk, hvor 'menneske' grammatisk set er subjekt, mens 'ulv' er prædikat.

Logisk-grammatisk set forholder det sig noget mere kompliceret. I metaforen 'Mennesket er en ulv.' må der skelnes mellem tre forskellige logisk-grammatiske funktioner:

- a) 'menneske' - som er primært subjekt.
- b) 'ulv' - som er sekundært subjekt.
- c) 'P₂' - som er implicit sekundært prædikat.

Ud fra en logisk-grammatisk synsvinkel kan metaforen omskrives således:

- 1: 'Mennesket er en ulv.'
- 2: 'Mennesket er en ulv, som er P₂.'
- 3: 'Mennesket er en ulv, som er a, b, c, ... n.'

Den funktionelle pointe bag denne betragtning er, at den, der hører eller læser metaforen, indirekte opfordres til at overføre elementer af det sekundære prædikat fra det sekundære subjekt til det primære subjekt. Følges denne opfordring, fremkommer udtrykket:

- 4: 'Mennesket er a, b, c, ... n.'

hvor mennesket tillægges en eller flere af de egenskaber, som normalt tillægges ulven.

At dette kan finde sted ses af en vellykket metafor som f.x. 'Stolen har fire ben.'

Denne metafor har oprindeligt haft formen:

'Stolen er x, som har fire ben.'

Hvilket 'x', der er tale om, ses ikke længere af metaforen. Der er sket det, at af de prædikater som normalt kunne tillægges 'x', er delprædikatet 'har fire ben' blevet valgt ud og er blevet overført fra

Om billedforbud

det sekundære subjekt 'x' til det primære subjekt 'stolen'. Herefter er 'x' blevet elimineret som en nu overflødig, men oprindeligt formidlende størrelse.

Der er med andre ord blevet etableret en sådan isomorf overensstemmelse mellem på den ene side 'stolen' og på den anden side 'x', at ét og samme prædikat kan tillægges begge udtryk. Dette er sket på trods af, at det må antages, at forskellen mellem de to begreber oprindeligt har været større end ligheden. En antagelse, som understøttes af, at nye metaforer for en umiddelbar iagttagelse forekommer at være absurde.

I forbindelse med problemet om styringen af tolkningen af en konkret metafor rejser disse iagttagelser et væsentligt spørgsmål. Hvilke faktorer er det, der afgør, hvilke aspekter af det sekundære prædikat, der overføres fra det sekundære subjekt til det primære subjekt - ifald en metafor lykkes og den accepteres som en del af den almindelige sprogbrug. Således som det er sket med metaforen 'Stolen har fire ben', der i dag må betragtes som en cliché.

Listen over mulige kandidater omfatter i det mindste følgende involverede størrelser: Traditionen, den konkrete situation, afsenderen af metaforen, modtageren af metaforen, det primære subjekt, det sekundære subjekt og det sekundære prædikat.

Disse kandidaters rolle er så meget mere interessant som mindst én af dem må influere på eller bestemme afgørelsen af, hvilket eller hvilke af det sekundære prædikats principielt uendeligt mange aspekter der skal overføres fra det sekundære subjekt til det primære subjekt.

Dette betyder imidlertid ikke, at modtageren af metaforen har fuldstændig frie hænder i sin fortolkning og eventuelle accept af metaforen. Der ligger som ovenfor nævnt en begrænsning i form af traditionen, den konkrete situation, det primære subjekt, det sekundære subjekt og det sekundære prædikat. Disse faktorer kan med Kirsten Nielsens formulering fra en anden sammenhæng karakteriseres som tolkningens linievogtere.⁴

Konsekvensen heraf er, at fortolkningen af en given metafor principielt finder udtryk i en proces som på en og samme tid både er

afgrænset og uendelig. Men hverken subjektiv eller vilkårlig i betydningen tilfældig, lige så lidt som den er objektiv eller nødvendig i betydningen tvingende.

Med bemærkningen til Kirsten Nielsen om, at

» ... hun åbenbart overser eller glemmer, at den (K.N.'s metafor-teori) åbner for en grimset flom af vilkårlighed og subjektivism, fordi forbindelsen til afsenderen og forpligtelsen på billedets objektive indhold kappes af.« (Op. cit. s. 83)

mener Per Bilde at have konfronteret sin lærde kollega med et fatalt dilemma. Enten må hun fastholde billedets informative funktion og så er hun forpligtet på billedets objektivitet. Eller hun må fastholde billedets performative funktion og så er hun forpligtet på billedets subjektivitet. I begge tilfælde må hun opgive den ene del af sin metafor-teori og dermed teorien i dens helhed.

Dette dilemma er imidlertid ikke ægte, da den overordnede præmis ikke repræsenterer et udtømmende alternativ. Det er med et udtryk hentet fra den klassiske logik muligt for Kirsten Nielsen at undslippe mellem dilemmaets horn.

Som Per Bilde fremstiller sagforholdet må billedet enten være objektivt eller subjektivt. Dette vil være korrekt, hvis alle sproglige udtryk var enten subjektive eller objektive. Det er ubestrideligt, at en påstand som f.x. 'Vand fryser ved 0°' logisk kan betragtes som objektiv, ligesom et udsagn som f.x. 'Rembrandt er en bedre maler end Storm P.' logisk kan betragtes som subjektivt. Men kategorien af objektive eller subjektive udsagn omfatter ikke ytringer som f.x. spørgsmål, anmodninger, hilsner, kommandoer og, med henblik på nærværende sammenhæng, opfordringer.

Metaforens kognitive funktion er at udtrykke en opfordring til at ændre den begrebsstruktur, inden for hvilken den er formuleret og dermed ændre den erkendte virkeligheds struktur. Derved unddrager den sig distinktionen mellem det objektive og det subjektive.

At denne korrektion af Per Bildes kritik ikke er nogen rekvireret apologi for Kirsten Nielsens metafor-teori, kan den gunstige læser forvise sig om ved at sammenholde Kirsten Nielsens metafor-teori, som den er udfoldet i afhandlingen *For et Træ er der Håb*, med under-

Om billedforbud

tegnedes metafor-teori, som den er udfoldet i *Metaphor and Parable*.

Noter

1. Mogens Stiller Kjærgaard, *Metaphor and Parable*, Leiden 1986, 22-39.
2. *Metaphor and Parable*, 39-42.
3. Kirsten Nielsen, op. cit., 90.
4. Kirsten Nielsen, *For et Træ er der Hdb*, København 1985, 22.

Mogens Stiller Kjærgaard
Dr. theol., mag. art.
Institut for Etik og Religionsfilosofi
Aarhus Universitet